

PKN

Stichting voor
onderzoek
historische
tabakspijpen

Jaarboek 2018

Bert van der Lingen
Ewout Korpershoek
Arjan de Haan

JAARBOEK 2018

PKN

Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen
Jaarboek 2018

Redactie: Bert van der Lingen,
Ewout Korpershoek en
Arjan de Haan

Uitgave: Stichting PKN, Leiden
www.tabakspijp.nl
info@tabakspijp.nl

English summaries: Bert van der Lingen en Kath Adams (correcties)

Lay-out: Arjan de Haan, DDG 's-Graveland

Druk: DPN Weurt.

Voorzijde omslag: Kleipijp, ovaalvormig model, ketel links speelman met zijmerk VR ongekroond en rechts een paljas. Misbaksel met geel loodglazuur en aangebakken pijpfragmenten. Hoogte 3,9 cm. Alphen, 1734-1739. Collectie Inze du Bois.

Achterzijde omslag: Franse kleipijp gemaakt door de firma Gambier in Givet. Faune, fantaisie (vormnr. 753). Collectie Arthur van Esveld.

ISBN: 978-90-801138-9-3

© PKN. Overname van artikelen of illustraties is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie. Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen.

Inhoud

Voorwoord	7
Opmerkelijke vondsten. Een vroege tabakspijp van hout en tin in de vorm van een scheepje en een hand gevormde vis Bert van der Lingen	9
Nieuw licht op de kleipijpenindustrie in Schoonhoven Ewout Korpershoek	15
Kleipijpen uit een afvalkuil aan de Veemarktstraat 58 te Breda. Drie pijpenmakers op één locatie Johan Hesemans, i.s.m. Henk van Sasse van Ysselt	41
Bedrijfsafval van een pijpenbakker uit Alphen aan den Rijn. Fragmenten van kleipijpen, pijpenpotten en klein gereedschap gevonden aan de Gouwsluisseweg Bert van der Lingen	55
Doorrokers en plateel. C. de Rijk & Zoon, groothandel in rokersbenodigdheden te Amsterdam en de pijpen- en plateelfabrieken Erka, Lotus Holland, Etna, Neerlandia en Ivora, in Alphen aan den Rijn, Haarlem en Gouda, 1914-1920 Bert van der Lingen	101
Vier pijpenfabrieken uit Nimy, Maisières en Mons (België) Ruud Stam	167
Duivels, saters en faunen van Gambier Arthur van Esveld	185
Sigaren- en sigarettenpijpen van Gambier Arthur van Esveld	193
Toen was roken nog heel gewoon. Tabakspotten uit de tweede helft van de twintigste eeuw Piet Smiesing	201
Een buitengewoon grote tabakspot uit het Westerwald Ruud Stam	211
Engelse summaries	215

Voorwoord

Bert van der Lingen

Dit jaar bestaat de PKN, 'Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen' 40 jaar (1978-2018). Uit dit alweer zesde jaarboek mag blijken dat er nog steeds volop belangstelling is voor de geschiedenis van de tabakspijp. Het onderzoek naar de Nederlandse kleipijp vormt nog steeds het belangrijkste onderzoeksgebied maar er zijn ook andere onderwerpen waarvoor de PKN interesse toont zoals te zien is in de bijdragen over tabakspotten en rookgerei van Gouds plateel.

In dit jaarboek wordt in een viertal artikelen aandacht besteed aan Nederlandse bodemvondsten. In de rubriek Opmerkelijke vondsten beschrijft Bert van der Lingen een **houten pijpje met tinnen tabaksketel** uit de vroege 17de eeuw en een **handgevormde vis** met geopende bek. Ewout Korpershoek doet verslag van een groep 18de eeuwse **kleipijpen uit Schoonhoven** die aanleiding vormen tot hernieuwd onderzoek naar de pijpenfabricage in deze stad. Dat bracht inmiddels al twee nieuwe pijpenmakers aan het licht. Onderzoek op het terrein van de **pijpenmaker Christiaan Damman in Breda** leverde naast zijn eigen pijpen ook materiaal op van zijn collega's Daniel Peyl en Samuel Broen. Johan Hesemans beschrijft de mogelijke samenwerking tussen deze pijpenmakers. Vervolgens beschrijft Bert van der Lingen **kleipijpen en pijpenpotten uit Alphen aan den Rijn**. Het gaat hierbij om in Alphen gemaakte kwaliteitspijpen voor de export en grove kwaliteit voor de lokale en regionale markt met veel merken waarvan nog niet bekend was dat die in Alphen zijn gemaakt.

Van dezelfde auteur een uitgebreid artikel over de Amsterdamse groothandel in rokersbenodigdheden C. de Rijk & Zoon en hun betrokkenheid en relaties met de **pijpen- en plateelfabrieken Erka, Lotus Holland, Etna, Neerlandia en Ivora**, in Alphen aan den Rijn, Haarlem en Gouda in de jaren 1914-1920.

Vanuit Nederland gaan we naar België waar Ruud Stam **vier pijpenfabrieken uit Nimy, Maisières en Mons (Bergen)** beschrijft en een aantal kleipijpen uit de fabrieken van de firma's, Scouflaire, Nihoul, Croquet en VanGrundenberghe laat zien die tentoongesteld worden in het Nimy Museum (Musée de Nimy, Carrefour de la Céramique). Vervolgens komen we aan in Frankrijk waar Arthur van Esveld een overzicht geeft van de **Gambier pijpen die duivels, saters en faunen** voorstellen. Van dezelfde auteur is een artikel over de diversiteit aan **sigaren- en sigarettenpijpen van Gambier**, die vanaf de eerste helft van de 19e eeuw naast de traditionele tabakspijpen werden vervaardigd.

Het Jaarboek 2018 sluit af met twee artikelen over tabakspotten. Piet Smiesing schrijft over de populariteit van de **tabakspot na de Tweede Wereldoorlog** 'Toen roken nog heel gewoon was', en de enorme daling van het verbruik van kleipijpen de aardewerk- en pijpfabrieken hun productie veranderde in onder meer rooksets, asbakken en tabakspotten. Als laatste beschrijft Ruud Stam een buitengewoon **grote Duitse tabakspot** uit het eind van de 19de eeuw. De enorme pot is vervaardigd door de firma J.W. Remy in Höhr.

Wij wensen u veel lees- en kijkplezier in het Jaarboek 2018 van de PKN, 'Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen'.

Opmerkelijke vondsten Een tabakspijp in de vorm van een scheepje en een hand gevormde vis

Bert van der Lingen

In het Jaarboek 2017 zijn we begonnen met de rubriek 'Opmerkelijke vondsten' waarin we telkens enkele bodemvondsten van tabakspijpen laten zien die, wat betreft hun vorm, decoratie, productiewijze of functie, afwijken van de gangbare pijpen. Dit jaar worden opnieuw twee bijzondere voorwerpen getoond, een vroege tabakspijp in de vorm van een houten scheepje en een kleipijp in de vorm van een vis.

Een houten scheepje als tabakspijp

In het Jaarboek 2014 is een uitgebreid artikel verschenen over een grote groep eerste generatiepijpen uit de periode 1590-1625.¹ Tussen deze vondsten bevond zich een unieke tabakspijp in de vorm van een houten scheepje met een tinnen tabaksketel en tinnen pijpensteel. Inmiddels is er opnieuw een dergelijke tabakspijp gevonden. Het onlangs gevonden pijpje is kleiner en minder fraai afgewerkt dan de twee tot nu toe bekende exemplaren maar dateert wel uit dezelfde periode 1600-1620.

Het scheepje heeft een totale lengte van 76 mm, de hoogte bedraagt aan de voorzijde 17 mm en aan de achterzijde 22 mm. De breedte van het scheepje is 20 mm aan de voorzijde en 16 mm aan de achterzijde. Aan het uiteinde van het scheepje bedraagt de diameter van de steelopening 5 mm en daar waar de steel de tabaksketel binnengaat 2-3 mm. De tinnen tabaksketel van het pijpje heeft een gemiddelde binnendiameter van 12 mm en een buitendiameter van 15 mm. De binnendiameter is 2 mm kleiner dan het in 2014 beschreven pijpje. Naast het in 2014 beschreven pijpje bevindt zich nog een derde exemplaar in het Amsterdam Pipe Museum.² De tabaksketel is wat inhoud betreft vrijwel gelijk aan die van de kleipijpjes uit dezelfde periode (afb. 4).

Met een laag voorschip en een achterschip dat hoog boven het water uitsteekt lijkt het scheepje nog het meeste op een spiegelretourschip of een pinas. Beide schepen werden door de VOC gebruikt voor de vaart op Oost-Indië. Het deel van de pijp dat het hoge bovenkampanjedek weergeeft is aan de bovenzijde glad gepolijst. Aan de achterzijde van het schip is dit dek door een uitsparing gescheiden van de onderliggende ruimte (afb. 5). Het hakkebord is glad maar wordt wel geaccentueerd door een omlijsting. Daaronder bevindt zich een rond gat waarin een tinnen steel was gestoken om de tabak aan te zuigen. Resten van deze steel zijn nog aanwezig. Op de plaats van het bakdek, aan de voorzijde van het schip, is een rond gat gesneden waarin zich de tabaksketel bevindt (afb. 6). Direct voor de tabaksketel bevindt zich het galjoen met zijn uitstekende punt. Hoewel de verhoudingen van het schip

Afb. 1 en 2. Houten scheepje met tinnen tabaksketel, 1600-1620. Lengte 76 mm. Collectie en foto auteur.

Afb. 3. Zijaanzicht van beide houten sloopjes, 1600-1620. Lengte 94 mm en 76 mm. Foto auteur.

Afb. 4. Kleipijp en houten sloopje met tinnen tabaksketel, 1590-1620. Collectie en foto auteur.

Afb. 5. Hakkebord en aan de onderzijde de ronde opening met de restanten van een tinnen steel.

Afb. 6. Voorzijde van het sloopje met de tinnen tabaksketel.

Afb. 7a-b. Sloopje met profieltekening van de tinnen tabaksketel en steel.

aardig overeenkomen met de werkelijkheid is de balans verdwenen doordat de tabaksketel te ver naar voren is geplaatst.

Aan de linkerkant van het scheepje zijn vier kleine vierkantjes uitgesneden die ongetwijfeld geschutpoorten moeten voorstellen. Aan de rechterkant is een van de vierkantjes verdwenen bij het uitsnijden van de borggleuf. Verder is aan weerszijden van de pijp een letter uitgesneden die mogelijk verwijzen naar de initialen van de eigenaar van de pijp. De letters staan ter hoogte van het bovenkampanjedek. Beide letters zijn door intensief gebruik van de pijp grotendeels weggesleten. Aan de rechterkant lijkt een 'H' te staan.

Inkerving

Interessant detail bij deze pijp is dat rond het midden van het schip, overlangs de romp, een gleuf is ingekerfd. Deze gleuf lijkt niet door de pijpmaker te zijn aangebracht maar zal op een later tijdstip door de gebruiker zijn uitgesneden. Mogelijk werd het scheepje aan een touwtje vastgebonden. In de uitgesneden gleuf zou het kleine gladde voorwerp beter geborgd zijn, waardoor het kostbare voorwerp veilig aan een riem of om de nek kon worden megedragen.

Tinnen tabaksketel en steel

Waarschijnlijk werd, nadat in het hout een ronde opening was gesneden, vloeibare tin in deze ruimte gegoten. Op

de tekening, gemaakt aan de hand van een X-ray foto van het scheepje, is te zien dat de tabaksketel de ongelijke vorm van het uitgesneden hout heeft aangenomen (afb. 7a-b). De steel heeft een conische vorm en zal later zijn aangebracht nadat hiertoe een gaatje in de ketel was gestoken.

Met de hand gevormde vis

Regelmatig worden kleipijpen in de vorm van een vis gevonden. Bekend zijn de 'snoeckebeck' pijpen waarbij rond de ketel een vissenkop is afgebeeld en op de steel veelal een decoratie van schubben. Dergelijke pijpen zijn zowel in de achttiende als in de negentiende eeuw gemaakt en komen voor met zowel een rechte als gebogen steel. Daarnaast komen in de tweede helft van de negentiende eeuw pijpen voor die in zijn geheel in de vorm van een vis zijn gemaakt. Veelal zijn dit sigarenpijpen waarbij de opengesperde bek van de vis als opening voor de sigaar dient (afb. 11). Al deze pijpen zijn via een metalen persvorm tot stand gekomen.

De hier besproken en afgebeelde 'pijp' is uniek omdat de met de hand gevormde tabaksketel, in de vorm van een vis met opengesperde bek, rond een in een persvorm gemaakte pijpensteel gemodelleerd is (afb. 8). De pijpensteel heeft kleine schubben en dateert waarschijnlijk uit de negentiende eeuw. De pijp is gebakken en dit lijkt te betekenen dat die in een pijpenmakerij of pottenbakkerij is ontstaan. De

Afb. 8. Handgevormde vis rond gekaste pijpensteel met schubben. Collectie en foto auteur.

Afb. 9. Opengesperde bek met 'tanden'. Collectie en foto auteur.

Afb. 10. Ingedrukte schubben. Collectie en foto auteur.

Afb. 11. Sigarenpijp, Gouda, 1875-1900. Collectie Ruud Stam, foto auteur.

Afb. 12a-b. Dubbelconisch model met steelopschrift [Pe]dro de Vargas, 1610-1625.

schubben zijn met een onbekend voorwerp ingedrukt in de nog natte klei (afb. 10). Aan de rechterkant van de pijp is dit slechts gedeeltelijk gedaan. Cursieve ingedrukte lijnen in de bek moeten de tanden van de vis voorstellen (afb. 9).

Het meegebakken steelfragment is waarschijnlijk van een 'snoeckebeke' pijp met rondom een decoratie van schubben. Dergelijk pijpen zien we rond 1730 verschijnen en worden tot aan het eind van de negentiende eeuw gemaakt. Het model van de hier afgebeelde pijp lijkt echter op de sigarenpijpen in de vorm van een vis zoals die in de tweede helft van de negentiende eeuw zijn gemaakt (afb. 11). De afgebeelde 'pijp' is echter geen sigarenpijp omdat de opening met circa 3 cm te groot is voor een sigaar. Mogelijk is dit object vervaardigd als decoratief voorwerp en was het niet bedoeld om uit te roken. Het blijft in ieder geval een bijzonder stuk.

Pijpfragment met gestempelde naam

In het Jaarboek 2017 is een zeldzame kleipijp afgebeeld met een onbekend steelopschrift (afb. 12).³ Inmiddels is bekend geworden dat het hier gaat om 'Pedro de Vargas', een naam uit het Spaans en Portugees taalgebied. Enkele van deze pijpen zijn gevonden in Plymouth (Devon) in Engeland en ook in Noord Amerika is een exemplaar aangetroffen. De in Engeland gevonden pijpen zijn indertijd door D.A. Higgins gepubliceerd en worden beschouwd als producten uit Nederland.⁴ Verder onderzoek naar de herkomst van deze pijpen en vooral de achtergrond van de persoon wiens naam op de pijp is gezet is nog gaande.

Oproep

Het is de bedoeling om dergelijke artikelen als rubriek te laten terugkeren in ons jaarboek. U kunt hier aan meehelpen. Hebt u afwijkende of bijzondere bodemvondsten, fragmenten of complete pijpen, en wilt u die in deze rubriek gepubliceerd zien? Neem dan contact op met de redactie. Stuur een foto (bertvanderlingen@tabakspijp.nl) en u krijgt bericht of het voorwerp in aanmerking komt voor publicatie in ons jaarboek of blad.

Noten:

- 1 Van der Lingen, 2014, p. 140-145.
- 2 Het in 2014 beschreven scheepje heeft een lengte van 94 mm, een hoogte van 24 en 32 mm (voor- en achterzijde) en een breedte van 18 en 22 mm aan de voor- en achterzijde. Een derde houten scheepje bevindt zich in het Amsterdam Pipe Museum, Collectienummer APM 19.734. Dit scheepje (waarvan de punt deels ontbreekt) heeft een overgebleven lengte van 89 mm en een hoogte en breedte van 35 en 27 mm.
- 3 Van der Lingen, 2017, p. 14-16.
- 4 Higgins, 1995, p. 48 Fig. 1(d).

Literatuur:

- Higgins, D.A., 1995. Clay tobacco pipes: a valuable commodity. *The International Journal of Nautical Archaeology* 24.1: 47-52.
- Lingen, B. van der, 2014. Een groep zeldzame eerste-generatiepijpen uit Amsterdams afval, 1590-1625. *Jaarboek 2014 van de PKN, Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen*, p. 111-149.
- Lingen, B. van der, 2017. Opmerkelijke vondsten uit de 17de eeuw. Een gedraaide pijp, een steelfragment van een presentatiepijp en een vroege pijp met een naamstempel. *Jaarboek 2014 van de PKN, Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen*, p. 111-149.

English summaries

Opmerkelijke vondsten. Een vroege tabakspijp van hout en tin in de vorm van een scheepje en een hand gevormde vis / Remarkable finds: an early wooden and pewter tobacco pipe in the shape of a ship and a hand modelled fish

Bert van der Lingen

At regular intervals remarkable pipes are found that differ from conventional examples in terms of their shape, decoration, production method or function. In this paper two unusual pipes are presented - an early pipe made of wood and pewter in the shape of a ship and a hand modelled pipe in the form of a fish. The first pipe dates from the period 1600-1620 and is the third example known so far. The fish pipe probably dates from the early to mid-19th century.

Nieuw licht op de kleipijpenindustrie in Schoonhoven / New Insight into the claypipe industry in Schoonhoven

Ewout Korpershoek

This article describes an excavated group of 18th century clay pipe fragments from the city of Schoonhoven which has triggered renewed research into the history of this industry. Remarkable finds include a number of pipes with different makers marks which all show a typical red colored contamination in the clay from which these pipes were made. It also includes a large group of non-decorated polished pipes and some nicely decorated pipes which would typically be attributed to Gouda makers, but which were clearly made in the city of Schoonhoven. Some of these show the same red clay contamination as mentioned above.

The research also brought to light two previously unknown pipe makers, and is expected to shortly turn up more new information about Schoonhoven's clay pipe industry.

Kleipijpen uit een afvalkuil aan de Veemarktstraat 58 te Breda. Drie pijpenmakers op één locatie / Clay pipes from a waste pit at Veemarktstraat 58, Breda. Three pipe makers in one location

Johan Hesemans (with cooperation of Henk van Sasse van Ysselt)

In 2015/2016 archaeological research was conducted at the 'Gasthuyspoort' site in Breda. Part of the area was located in the former back yard of Veemarktstraat 58 where pipe maker Christiaan Damman was living and working in the 17th century. During the excavations mainly pipe makers waste was found but no remains of a kiln. Most of the waste was from Damman's workshop but interestingly some other waste came from workshops of the pipe makers Daniel Peyl and Samuel Broen. This is the second time that waste from these three pipe makers was found together. Broen had probably the only pipe kiln in Breda and most likely there was some sort of cooperation or partnership between these three pipe makers concerning the firing of their pipes in Broen's kiln.

Bedrijfsafval van een pijpenbakker uit Alphen aan den Rijn. Fragmenten van kleipijpen, pijpenpotten en klein gereedschap gevonden aan de Gouwsluisseweg / Waste from a pipe kiln in Alphen aan den Rijn. Fragments of clay tobacco pipes, saggars and small tools found along the Gouwsluisseweg.

Bert van der Lingen

At the end of the Gouwsluisseweg in Alphen aan den Rijn there used to be a drawbridge over the Old Rhine, until a new road was built in 1938. Part of the foundation of the bridge was still visible but removed in 2015 in order to make a new bank wall in the river. In the removed debris and soil more than 300 fragments of clay tobacco pipes and fragments of saggars and other small tools were found. Most likely this material was dumped here to reinforce the foundation of the entrance to the bridge. In the 1980s pipe makers waste was found in Alphen that contained almost exclusively higher quality export pipes. The waste from the Gouwsluisseweg consists of better quality pipes as well as coarse pipes for the local and regional market. The latter were not found before as waste and could therefore not be recognized with certainty as products from Alphen aan den Rijn.

Doorrokers en plateel. C. de Rijk & Zoon, groothandel in rokersbenodigdheden te Amsterdam en de pijpen- en plateelfabrieken Erka, Lotus Holland, Etna, Neerlandia and Ivora, in Alphen aan den Rijn, Haarlem en Gouda, 1914-1920 / Slip-cast pipes and pottery. C. de Rijk & Zoon, wholesaler of smokers' necessities in Amsterdam and the pipe and pottery factories Erka, Lotus Holland, Etna, Neerlandia and Ivora in Alphen aan den Rijn, Haarlem and Gouda, 1914-1920.

Bert van der Lingen

In the early 20th century C. de Rijk & Zoon was one of the largest wholesalers of smokers' necessities in The Netherlands. They purchased glazed slip-cast pipes (so-called 'mystery' pipes) and hand painted slip-cast pipes from manufacturers in Gouda. They could not meet De Rijk's demand and in 1914 he opened his own factory (Erka, and probably Lotus Holland) in Alphen aan den Rijn. Later they opened factories in Haarlem (Etna) and Gouda (Erka). Surprisingly, the manager of the Gouda factory was the director of Ivora, a large and competing pipe and pottery manufacturer. After Erka closed by the end of 1918, Ivora made smoking sets for C. de Rijk & Zoon until circa 1920. These consisted of trays with tobacco pots, cigar and cigarette cups and ashtrays.

Vier pijpenfabrieken uit Nimy, Maisières en Mons (België) / Four pipe factories from Nimy, Maisières and Mons (Belgium)

Ruud Stam

The Belgium Borinage region, located to the west and southwest of Mons (Bergen), the capital of the Walloon province of Hainaut, was known for its coal industry. In addition there were also a large number of ceramic industries throughout Saint-Omer and Andenne producing both faience and porcelain but many companies also manufactured pipes. In Hainaut, there were in the 19th century and the beginning of the 20th century several pipe factories. A number of larger factories were located in present-day Mons, which now includes Nimy and Maisières. Pipes and production materials from four of these factories are exhibited at the Nimy Museum (Musée de Nimy, Carrefour de la céramique) and will be presented in this paper. These are Scouflaire, Nihoul, Croquet and VanGrundenberghe.

Duivels, saters en faunen van Gambier / Devils, satyrs and fauns of Gambier

Arthur van Esveld

The devil is depicted in various religions as the personification of evil in a supernatural being. Often depicted as a black angel with goat feet, horns, bat wings and a trident, many pipe manufacturers produced pipes with such images or with devilish characters. Gambier was one such manufacturer and, additionally, they made several pipes with images of other more 'innocent' figures from antiquity, but of similar appearance to the devil, such as fauns and satyrs. In this paper all Gambier pipes known to have a 'devilish' appearance are described.

Sigaren- en sigarettenpijpen van Gambier / Cigar and cigarette pipes of Gambier

Arthur van Esveld

In the first half of the 19th century French clay pipe manufacturers produced mainly traditional tobacco pipes. Cigar and cigarette pipes were rarely produced by these companies at this time and only occasionally do we see these products in catalogues. This paper shows how Gambier in the second half of the 19th century responded to the increasing popularity of the cigar and cigarette by producing cigar and cigarette pipes and adding them to their sales catalogues. The earliest Gambier catalogue which included cigar and cigarette pipes date from 1894. These rather basic shaped tubular pipes were usually made of white clay and sometimes they were enamelled.

Toen was roken nog heel gewoon. Tabakspotten uit de tweede helft van de twintigste eeuw / Then smoking was still normal. Tobacco jars from the second half of the twentieth century

Piet Smiesing

After the Second World War, when tobacco was readily available again, our country was again shrouded in smoke. It was a golden time for trade in smoking articles. For celebrations, glasses, filled with cigars and cigarettes for guests, were once more put on the table as before. In public places and in talk shows on the TV everyone was surrounded by tobacco smoke. After the decline in consumption of clay tobacco pipes, pottery and pipe factories turned their production to smokers accessories such as smoke sets, pipe racks, ashtrays and tobacco pots.

Een buitengewoon grote tabakspot uit het Westerwald / An extremely large tobacco jar from the Westerwald

Ruud Stam

In this article a very large tobacco jar from the Westerwald in Germany is described, that can contain more than eight litres tobacco. The jar was made by the firm J. W. Remy in Höhr in the period 1885-1895. It is made in Historismus style, that revived the Baroque style. Three of these jars have been discovered. They probably were in use in an association or a society for pipe smokers.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door particuliere donateurs

